

ŠKOLA TRANZICIONE PRAVDE

**Istraživački rad na temu “Deportacija Muslimana Bošnjaka iz Herceg
Novog 1992. godine”**

Pripremili:

Elizabeta Mrnjačević

Milena Vujović

Dijana Rakočević

Aleksandra Obradović

Slađana Ostojić.

se da se minut prije njihovog dolaska moj otac obrijao I da sam ga ljubila po glatkom obrazu poslednji put. Sjećam se da je nestao autom zauvijek”¹

Na sličan način tokom maja i juna 1992. godine namjanje 79 bosanskih izbjeglica bilo prisilno odvedeno od svojih porodica po dolasku u Crnu Goru s ciljem uklanjanja od ratnog vihora koji je tad uveliko razarao Bosnu i Hercegovinu. Tražeći utočište u susjednog državi, u kojoj su mnogi imali rođake, prijatelje, kuće najveći broj njih izgubilo je svoje živote, dok se za velikim brojem lica i dalje traga. Porodice koje su izgubile svoje očeve, sinove ili braću, u najvećem broju napustile su Crnu Goru iz strahu za svoju bezbjednost. Jedna od rijetkih porodica koja je ostala nakon zarobljavanja, njihovoga oca i muža od strane policije Crne Gore, koji je bježeći od ratnog vihora u Bosni I Hercegovini prebjegao u Crnu Goru, je porodica Bajrović. Porodici Barjović policijski službenici MUP-a Herceg Novi 25. maja 1992. godine zauvijek su promijenili život, zarobljavajući muža i oca dvoje djece - Osmu Bajrovića.

Sin zarobljenog i nikad pronađenog Osmu Bajrovića od 2007. godine vodi bitku sa sudskim organima, državnim institucija, kao i svim onim ljudima koji osporavaju činjenicu da je njegov otac zarobljen od strane policije Crne Gore, a da država nije našla krivca i izvršioce, i razotkrila kako je njegov otac ubijen i šta se ustvari desilo sa njegovim ocem.

Prema riječima Alena Bajrovića, najviše je kriv sistem – institucije države Crne Gore koje su sudjelovale i izvršile zločin nad civilnim stanovništvom, ali najviše je razočaran time što i 30 godina nakon “Deportacije” mnogi osporavaju da je u pitanju ratni zločin. Kako on ističe, upitan je i sam naziv “Deportacija” jer ne postoji nijedan pisani dokaz da je njegov otac deportovan nakon zarobljavanja, kao i druge žrtve, deportovan.

“Ogorčen sam na društvo, na institucije, na ljude, na činjenicu da je država na neki način stvarala atmosferu koja je štitila one koji su zločin počinili i time su ti ljudi doživjeli mirnu starost, medije koji su u tom periodu bili izrazito ratnohuškačko usmjereni, kao i na sve one koji osporavaju zločin. Osjećam kao da sam sam protiv sistema govoreći o zločinu koji država osporava i zataškava”.

Ni 30 godine nakon zarobljavanja njegovog oca, Alen ne gubi nadu da će otkriti šta se desilo sa njegovim ocem. “Želim da ljudi saznaju šta se stvarno desilo i da se krivci kazne kako se ne bi nekome drugom opet desio ovakav zločin, kako niko više ne bi uperio prst u državu i rekao ti si meni ovo uradila – ti si mi uzela oca.”

U trenutku kada su mu dva policajca odveli oca imao je nepunih pet godina. Ipak, ostala su sjećanja i strah koji ništa ne može ukloniti, a godinama nakon njegovog odvođenja za njegovu

¹ Akcija za ljudska prava “Protiv zaborava iskazi svjedoka u suđenjima povodom ratnih zločina” Tea Gorjanac Prelević, Podgorica, 2021. Narcisa Bosno – iz spisa predmeta Osnovnog suda u Podgorici, br. 851/05

porodicu rat je nastavljen. Prisjećajući se toga događaja, kazao je da po njihovom dolasku u Crnu Goru ništa nije upućivalo da se može desiti nešto slično,

Kao i brojne druge porodice, porodica Bajrović je 1992. godine je željela da izbjegne rat, neželjeći da učestvuje u njemu. U tom trenutku jedina zemlja koja je ulivala sigurnost i gdje su mogli pobjeći bila je Crna Gora. Osmo Bajrović, porijeklom iz Bosne i Hercegovine, čovjek koji je godinama živio i radio u Rusiji, a osamdesetih godina izgradio kuću u Bijeloj zbog brojnih prijateljskih veza sa ljudima iz Crne Gore, jedan od 79 uhapšenih bosanskih izbjeglica.

Njegov sin, Alen Bajrović, govori da mu je ostala urezana slika u sjećanju dva uniformisana policajca koja su upala u njegovu kuću iznenada, zagrljaj sa ocem i njegov ulazak u automobil Milicije.

“Toga dana odjednom su upali i tražili mu da ode. Otac je pitao zašto ga odvođe, na šta je policajac odgovorio – Ništa ne pitaj. Mi smo ga zagrlili, a oni su ga šćepali i odveli u vozilo nakon čega u zgradu MUP-a. Moja majka je otišla do zgrade MUP-a Herceg Novi, ali su je policajci otjerali i nije dobila nijednu informaciju gdje je moj otac i zašto je odveden. Pisala je raznim tadašnjim ministrima, ali dobijala je samo povratnicu da su pisma primljena, a odgovora nije bilo”

Ni godine koje su uslijedile nisu bile lake za njegovu porodicu. Godinu nakon odvođenja oca, u njihovu kuću je upala dvojica rezervisata koji su im oteli automobil. Uvrede, prijetnje, godine nepriznavanja ovog zločine, ipak nisu učinile da Alen odustane od borbe da sazna šta se desilo sa njegovim ocem i nađe njegove posmrtno ostatke. U želji da pronađe posmrtno ostatke svoga oca, tražio je svugdje, kako u Crnoj Gori, tako i u Bosni, gdje god bi dobio informaciju od ljudi čije je porodice zadesila slična sudbina.

“Ja nemam ništa napismeno, jedino što znam je da su mog oca zarobili pripadnici policije (milicije) Crne Gore odveli u MUP Herceg Novi, priče da je odveden, deprotovan, ili predat u zamjenu za zarobljenike ostaju samo priče dok ne dobijem informacije ko, kad i gdje je odveo moga oca. Jedina informacija koja je sigurna je da je odveden u prostorije MUP HN i tu mu se gubi svaki trag. Zato su i odgovori da se zločin nije desio na teritoriji Crne Gori neargumentovani dok se ne dokaže suprotno”

Rat u Bosni i Hercegovini počeo je 1992. godine, a je zvanično okončan je 1995. godine, procjenjuje se da je u ratu stradalo 100 hiljada ljudi, a gotovo pola stanovništva je izbjeglo ili je interno raseljeno tokom rata. Rat je trajao duže nego što je mogao bilo ko predvidjeti, njegove posljedice bile su daleko veće nego što se očekivalo, a ono što niko nije mogao ni zamisliti je to što i 30 godina nakon njega o njemu se i dalje priča, neki ratni zločini ostaju godinama tabu tema. To nam govori da rat suštinski nikada nije ni završen, on je traje i dalje u svim zemljama koje su učestvovala u ratnim zločinima, a koje ni 30 godina nakon njih nisu uspjele da kazne odgovorne za zločin i preživjelim žrtvama i njihovim porodicama priznaju odgovornost za zločin.

I Crna Gora nosi svoj dio odgovornosti za nesuočavanje sa svojom prošlošću, teret koji je i dalje sputava kako bi krenula naprijed sigurna da se ovakvi zločini neće ponoviti. Slučaj koji ostaje gotovo nerastvjetljen tačno 30 godina i za koji nemamo nijedno kažnjeno lice je Deportacija.

Dostupni podaci, koji su uglavnom dostupni na osnovu svjedočenja žrtava, podataka koje su prikupljale nevladine organizacije, svjedočenja okrivljenih i samo jednog policijskog službenika koji je javno progovorio o zločinu. Ti podaci nam govore da je u Crnu Goru veliki broj bosanskih izbjeglica došao kada je rat u Bosni počeo, 1992. godine. Prema nalogu MUP-a Republike Srpske, službenici MUP-a Crne Gore hapsili su bosanske izbjeglice na teritoriji Crne Gore, odnosno muškarce stare od 18-60. godine. Muslimanske izbjeglice prikazani su kao ekstremisti koji su svašta radili u Bosni i Hercegovini pa došli da se Crnoj Gori kriju. Turković je izjavio u intervjuu lokalnoj radio – stanici Herceg Novi : “Mi u Centru bezbjednosti Herceg Novi preduzimamo sve mjere i radnje kako bismo spriječili da sva lica, koja su po bilo kom osnovu došli u sukob sa zakonom i okrvavila ruke, kako se kaže, ne mogu naći utočište na području Boke. Mi smo zasad priveli četrdeset jednog Muslimana, a imamo ovlašćenja da, po naredbi Srpske Republike, sva lica koja borave na području CB Herceg Novi, starosti od 18 do 60 godina, privedemo i predamo u sabirni centar u BiH. Takvih lica priveli smo 92, za posljednja tri dana.”²

Prema zvaničnim crnogorskim dokumentima, u proljeće 1992. na teritoriji Crne Gore uhapšene su i deportovane 83 izbjeglice iz BiH: 48 Bošnjaka, 35 Srba i dvojica Hrvata. Kako se neki postupci protiv države u vezi ovog zločina i dalje vode i kako mnogi segmenti ovog slučaja nisu rasvijetljeni, tako imamo i neke podatke koji govore drugačije. Tako Šeki Radočnić u knjizi “Kobna sloboda-deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore” navodi da je sa teritorije Crne Gore odvedeno 143 građana BiH, od kojih je 105 Bošnjaka, 33 Srbina i dvojica Hrvata.³ Prema navodima nevladine organizacije Centar za građansko obrazovanje, koja se dugo pored ostalih nevladinih organizacija bavila istraživanjem ovog slučaja, deportovane su izbjeglice u više kontigenata. Najveći kontigenti desili su se 25. maja ka Logoru KPD Foča i 27. maja ka neutvrđenoj lokaciji u istočnoj Bosni. „Svi deportovani 27. Maja 1992. godine su ubijeni istog dana a postoji sumnja da su njihova tijela bačena u rijeku Drina.”⁴

O tome koliko smo spremni da prihvatimo odgovornost za ovaj zločin i koliko smo zreli da o njemu govorimo objektivno, najbolje govori podatak da, kada govorimo o individualnoj odgovornosti, najviše optužbi u javnosti je bilo upravo upućenih službeniku policije koji je prvi progovorio o zločinu – Slobodanu Pejoviću.

² Šeki Radončić, Kobna sloboda – deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore, Fond za humanitarno pravo, str. 11

³ Knjiga sjećanja – ratni zločini tokom 90-ih u Crnoj Gori, Inicijativa mladih za ljudska prava, Edin Hasanaga Čobaj, Podgorica 2021

⁴ CGO, “Proces suočavanja s prošlošću u Crnoj Gori – slučaj Deportacija”, Podgorica 2020, str. 6

Slobodan Pejović bio je jedan od policijskih službenika MUP-a Herceg Novi kada se desila "Deportacija". Pejović je dobrovoljno ispričao sve ono što se dešavalo tih godina.

Novinar Veseljko Koprivica, jedan od novinara u Crnoj Gori kojima su ratni zločini na prostoru bivše Jugoslavije bili u fokusu novinarskog istraživanja, govori kako je slučaj Slobodana Pejovića očigledan dokaz kako država nameće kolektivni zaborav preko medija, preokreće istinu, te od dželata pravi mirotvorce, a od žrtava zločince.

„Desilo se nešto sasvim drugo. Pojačana je hajka na Slobodana Pejovića, koji je jedini iz čitave policijske službe Crne Gore imao hrabrosti da po nalogu vlastite savjesti javno progovori o zločinu deportacija i potvrdi da se radilo o organizovanoj državnoj akciji koju je naredio MUP Crne Gore. Sarajevsko-podgorička hajka na Pejovića, i sve one koji su stali u njegovu odbranu, nastavljena je i ovih dana preko televizije Pink.”⁵

Policijska brutalnost?

O tome kako je policija postupala prilikom hapšenja bosanskih izbjeglica imamo svjedočenje porodica žrtava, kao i jednog policijskog službenika. Svjedočenje Slobodana Pejovića od velikog je značaja za ovaj slučaj jer je jedini koji je iz tadašnje policijske strukture javno progovorio o hapšenju i torture nad bosanskim izbjeglicama.

Načelnicima policija je stigla depeša od ministra unutrašnjih poslova Crne Gore pokojnog Pavla Bulatovića koji je tražio da se sve osobe sa područja BiH starosti od 18 do 60. godina, privedu radi vraćanja u BiH. Isto tako od službenika MUPA zahtjevano je da građane iz BiH lociraju. Ova naredba je stizala po zahtjevu MUP –a Republike Srpske. Depešu je lično vidio Slobodan Pejović, jedini službenik MUP – a koji je progovorio o ovom zločinu.

Crnogorska policija je na brutalan način hapsila izbjeglice, upadajući im tokom noći u kuće i odvođeci ih bez objašnjenja zašto. Izbjeglice su odvođene tokom noći ili pred zore u pidžamene, šortseve. Kada su porodice žrtava pitali zbog čega im odvođe muževe, sinove policijci su im kazali da ih vode na informativni razgovor i da će se brzo vratiti. Tokom odvođenja policajci su ih tukli, bacali niz stepeništa, držali im nož ispod grla, psovali ih. Otimali su im nakit, novac. Međutim, jedna činjenica je veoma zanimljiva je da su im i automobile otimali, i ti su se automobili deset godina kasnije nalazili u vlasništvu Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore.⁶

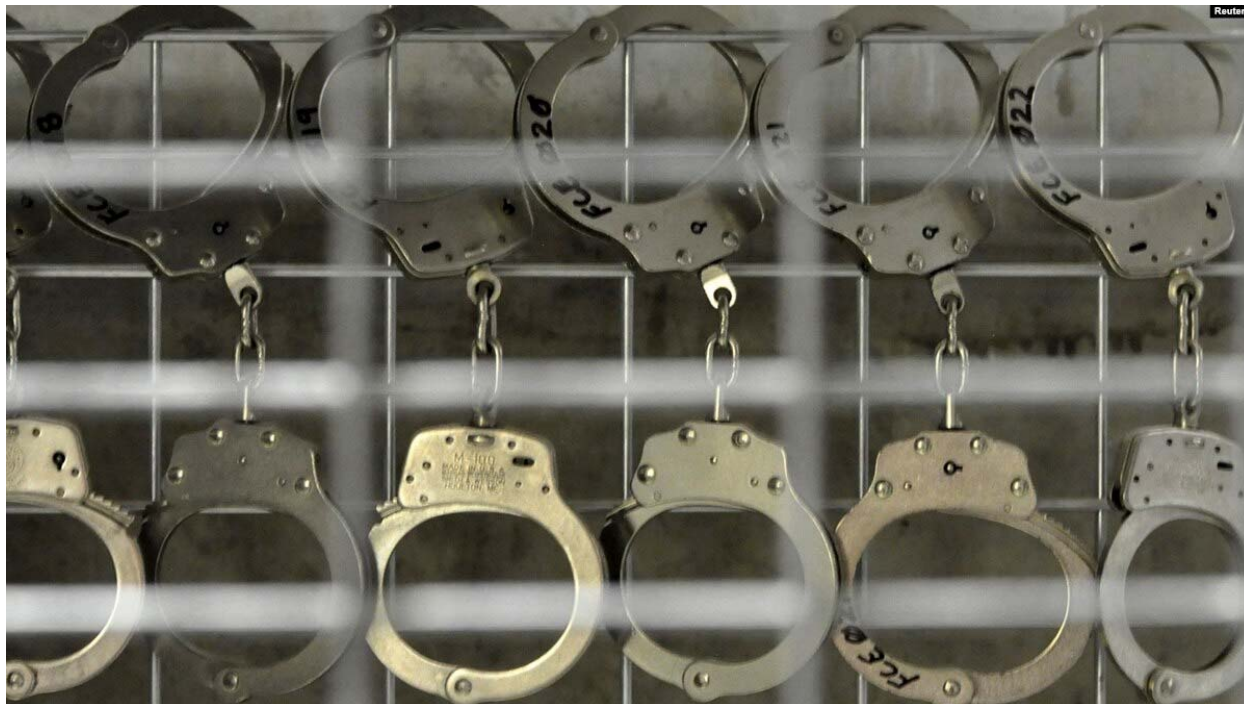
Isto tako uhapšene muslimanske izbjeglice držali su bez hrane i vode, čak nekima nisu dozvolili da upotrijebe toalet. U Ulcinju prema iskazima svjedoka hapšene izbjeglice policajci su vezivali za radiatoru u hodniku policijske stanice.⁷ Jednom uhapšenom svjedoku 21. maja 1992. godine,

⁵ Monitor, Veseljko Koprivica, Muk i licemerje, br 1180. maj 2013.

⁶ Šeki Radončić, Kobna sloboda. str 6

⁷ Ibidem, str. 50.

došao je jedan stražar do ćelije i prijetio im puškom i bajonetom govoreći da im je to posljednji dan⁸.

Munib Hadžić penzionisani nastavnik iz Foče je jedan od rijetkih koji je preživio pakao iz Foče. U taj pakao su ga odveli crnogorski policajci 22.maja kada su ga privodili u Ulcinju.

“Iz Ulcinja nas odvođe u policijsku stanicu u Baru. Kada smo ušli u hol policijske stanice u Baru, jedno 5-6 policajaca počelo je da nas tuče i rukama i nogama. Prilikom silaska u podrumске prostoje, isti policajci koji su nas tukli na hodniku, ponovo su počeli da nas tuku rukama i nogama po glavi i cijelom tijelu...Nakon toga stigli smo u stanicu policije u Herceg Novom. U jednoj prostoriji su nam uzeli podatke o nas sedmorica smjestili u podrum, gdje je na samom vrhu bio mali prozor i tu smo nas sedmorica zadržani 48h. Kako je to bila subotu negdje oko 15h, a ostali smo do ponedjeljka do 12h, za sve to vrijeme niko nam nije donosio ni hranu ni vodu, nije nam omogućavan odlazak u wc radi vršenja fizioloških potreba. Prostorija u kojoj smo bili smješteni je bila dosta mala, jedan čovjek je vršio nuždu u najlon kesi.”⁹

Munib detaljno svjedoči o ponašanju policajaca tokom njihovog boravka u zgradi MUP-a. Kada je jednom prilikom Munib popio vode počeo da se umiva to je razljutilo policajca, te Munib svjedoči : pukao me šakom iza vrata, zgrabio i gurnuo u onu ćeliju. „Još treba da te obrijem, majku ti

⁸ ZLOČIN U FOČI - Kazneno popravni dom «Foča» Predmet: Mitar Rašević i Savo Todović Haški predmet prepušten Sudu Bosne i Hercegovine Sud BiH Broj predmeta: X-KRO-06/275 Optužnica broj: KT-RZ-162/06 Optužnica potvrđena: 29. decembra 2006. godine, str. 6

⁹ Protiv zaborava, str 45-46.

jebem“, vikao je na mene. Eto, pustio me da se napijem, ali mu je zasmetalo što sam krenuo i da se umijem.¹⁰

Almir Hasanović kojeg su 9. maja 1992. godine pred zoru policija brutalno upala u kuću, zgrabili su ga iz kreveta. Tokom “informativnog razgovora“ policija ga je optuživala da je ekstremnista i da je švercovao oružja. Onda su mu kako kaže Almir - da skinem patike i legnem preko neke stolice. Onda su počeli da me tuku pendrekom po tabanima. Užasno je boljelo. Kada im je bilo dosta, naredili su da ustanem. Jedva sam stajao na nogama. Jedan od njih, sav ogorčen, krvnički me je udario pendrekom po gornjem dijelu stopala. E, to me je zaboljelo pravo u mozak. Po podne su mi rekli> „Slobodan si, idi kući!¹¹ Almira su pritom opet uhapsili 19. maja 1992. godine). Njih trojicu ujutro voze do željezničke stanice Bar, gdje ih ukrcavaju na voz Bar – Beograd. U Užice od crnogorskih policajca ih preuzima patrola policije SAO Romanije. Almira je policija tukla i tražili mu da prizna da je on ubijao Srbe. Čak su mu tražili da na TV kamerama prizna da je švercovao oružje po Srebernici. Almir je morao da lažno svjedoči na TV da bi se dokopao slobode, takav je bio dogovor. Nakon svjedočenja njih troje su pušteni na slobodu.

Policijska brutalnost bila je vidljiva i u odnosu prema ženama, majkama, sestrama i ćerkama uhapšenih. Kada bi one pošle da se informišu gdje su im muževi, sinovi, očevi, zašto su odvedeni, crnogorska policija bi ih vrijeđala. Azra supruga Nedžiba Loja, koji je 22.maja 1992. godine u Ulcinju uhapšen i odvođen u Centar bezbjednosti Bar je doživjela neprijatnosti od strane crnogorskih policajaca ispred Centra bezbjednosti Bar.

Zaprijetili su da će joj ubiti djecu i nju isto, jer su oni njihovi neprijatelji. Jedan od policajaca se drao: „Vi naše ubijate po Bosni, a mi ćemo vas.¹² Suada Čardaklija još jedna je od žena koja je nakon toga što joj je muž odveden doživjela uvrede od policajaca. Kada je otišla da pita za svog muža u MUP u Herceg Novi policajci su joj dobacili „Došla je Turkinja da traži muža“, „Ostaće nama da je jebemo“, cerekao se jedan od njih. Uputili su na moj račun još mnogo uvreda i prostakluka, svjedoči Suada.¹³ Vahidu Isaković je žena na koju je uperen pištolj kada je ispred Centra bezbjednosti Herceg Novi pitala za svoga brata i muža.

Prema njenom svjedočenju – “Okupilo se mnogo majki, žena, sestara i djece uhapšenih ljudi. Policajci su nas tjerovali, kao neku paščad. Prišla sam jednom mlađem policajcu i pitala ga šta će učiniti sa njima. Izbečio se na mene i proderao: „Povadićemo im oči. Aliji Izetbegoviću treba da pošaljemo dvije kile muslimanskih očiju!“ Zastala sam. Onda je neka lavina proključala iz mene. Opsovala sam mu majku četničku i onog ko mu je dao policijsku uniformu. Izvadio je pištolj, repetirao ga i prislonio na moje čelo. Osjetila sam jezivu hladnoću željeza. Ja sam, onako u šoku, govorila: „Pucaj, pucaj!“ Visoki, brkati policajac energično mu je naredio da spusti pištolj, ali ga je

¹⁰ Šeki Radončić, ibidem, str 41

¹¹ Ibidem, str. 19

¹² Ibidem, str. 34

¹³ Ibidem, str 52.

on i dalje držao na mom čelu. Izbeumljeno je prijetio: „Ubiću je, ubiću je!“, ali je brkati policajac priskočio i oduzeo mu pištolj“¹⁴.

Ipak, bilo je i svijetlih primjera, gdje su policijski službenici odbili da izvršavaju naredbe koje nisu bile u skladu sa njihovim moralnim načelima. Neki od njih nisu mogli da shvate zašto bi neko na ovakav način ophodio se prema nevinim izbjeglicama koje traže utočište u Crnoj Gori. Neki od njih bili su Vladimir Stanišić i Dobrica Bulatović.

„Razgovarajući tako Bulatović i ja kao drugovi, a ne kao starješine i potčinjeni, pričamo i o tome šta bi se desilo ovim Muslimanima ako budu predati vlastima Republike Srpske. Tada dolazimo do jednog zaključka da bi, između ostalog, mogli biti i ubijeni. Usred moje kancelarije zajednički donosimo odluku da njih petoricu pustimo, da im Dobrica kaže da se izgube sa područja Opštine Kotor, jer ih sutradan može neko drugi uhapsiti, pošto se ne zna koliko akcija može vremenski da traje. Dogovaramo se da Dobrica preuzme na sebe obavezu jer ih je svih petoro privela jedna patrola, da on popriča sa ljudima iz te patrola i da im kaže da se o ovome ćuti. Bili smo svjesni da na kraju možemo da snosimo posljedice, makar najmanje što bi nas čekalo je to da bi nas izbacili sa posla.“¹⁵

Gdje su odvedene izbjeglice?

Ni trideset godina nakon zločina, za neke izbjeglice koje su 1992. godine uhapšene od strane crnogorskih policajaca se još uvijek ne zna gdje su. Najveći broj je odveden u KPD Foča, koji je prema presudi Haškog tribunala imao status koncentracionog logora, neki su predati policiji u Bratuncu, Srebrenici, dok su neki prema prema novodima porodice žrtava na ubijeni i bačeni u Drinu.

Tako je Alenko Titorić tridesetgodišnjak koji je tada živio u Beogradu i koji je u Crnu Goru došao službeno, na Sajam informatike koji je održan u Budvi, zajedno sa kolegom Sunčan uhapšeni sa još 34 bosanskih izbjeglica gdje su ukrcani u jednom od tri autobusa “autobuke”, koji su krenuli ka Bratuncu preko Srbije. Iz autobusa u kojem je bio Alenko svi su ubijeni. Njegov kolega, Sunčan je dokazao da je Srbin pušten je, dok Alenkova majka i dan danas traži njegove posmrtno ostatke.

“Jedan od tri autobusa koji je prevezio zarobljenike prema Bratuncu na Konjević polju zaustavljen je i da su svi putnici poklani”, kazala je direktorica Lejla Uzunović Alenkovom prijatelju Sunčanu.¹⁶

Alenkova supruga Danijela obratila se tadašnjem državnom vrhu po pitanju nestanka supruga, a dobila je odgovor od zamjenika ministra unutrašnjih poslova Crne Gore Nikole Pejakovića.

„Predsjednik Vlade Republike Crne Gore, drug Milo Đukanović, prosljedio je Vašu molbu MUP-u RCG, uz zahtjev da Vas obavijestim gdje Vam se nalazi suprug i zašto je uhapšen. Vaš suprug,

¹⁴ Ibidem, str. 57

¹⁵ Protiv zaborava, ibidem str. 52.

¹⁶ Kobna sloboda, ibidem, str.98

Titorić Alenko iz Novog Sarajeva, uhapšen je 26. maja 1992. godine u Herceg Novom sa još 34 lica. Na zahtjev Srpske Republike BiH predat je ovlašćenim radnicima SUP-a Srebrenica – Petru Mitroviću i Predragu Perendiću. Istog dana predat je vojnoj policiji u štabu Teritorijalne odbrane u Bratuncu, gdje je trebalo da uđe u sastav grupe Muslimana za razmjenu za zarobljene srpske teritorijalce. Ne raspolažemo sa podacima o daljoj sudbini Vašeg supruga, kao i ostalih lica koja su predata vojnim organima u Bratuncu. Za dalje informacije potrebno je da se obratite MUP-u Srpske Republike BiH“, navodi se u odgovoru¹⁷

Suad Topalović je dvanaest godina živio u Herceg Novom, međutim, za tih dvanaest godina nije izvadio crnogorsku ličnu kartu. Da je imao crnogorsku ličnu kartu možda i ne bi bio odveden tog 16 ili 17 – og maja dok je bezbrižno pio kafu u jednom kafiću u svome gradu. Njegov brat je saznao da je jedna od grupa na putu do Foče od njih sedamnaest do osamnaest ubijena. Suadova porodica i dan danas traži njegove posmrtno ostatke.

O sudbini onih koji su završili u logorima znamo od preživjelih. Samo 12 njih je uspjelo da preživi mučenja u koncentracionim logorima.

U logorima uslovi su bili na granici ljudske izdržljivosti. Logoraše su zlostavljani psihički i fizički i iscrpljivali glađu. Obroke su im skraćivali zbog čega su zatvorenici znatno izgubili na težinu. Zatvorenici obavljali najteže fizičke poslove. Uveče su logoraše tukli rukama nogama, lancima, pendrezima, motkama, nakon toga su ih odvodili na pogubljenje. Policajci bi se takmičili koji će biti brutalniji prema zatvorenicima. Neki logoraši su čak umrli od posledica premlaćivanja ili uskraćivanja medicinske pomoći. Kako bi spriječili bjekstvo logoraša na ljeto 1992.godine postavljene su mine po unutrašnjem krugu logora.

Jedan vid psihičkog maltretiranja logoraša je bilo lažno streljanje. Najveći strah je bio kada bi ih odveli van logora jer nisu ni znali da li će se više vraćati nazad. Tako se Rasim Kajgana koji je odveden na berbu šljiva iz koje se nije vratio. Kada bi stražari vratili logoraše sa ispitivanja, oni bi po nekoliko dana nepomično ležali, obično na prsima, jer su im leđa bila modra od batina. „Sjećam se Šerifa Balića, onog Šabanovića, Rasima Hanjalića, i mnogih drugih. Krv su mokrili...“¹⁸

Sadik Demirović prilikom svjedočenja pokazuje svoje ruke i vrat gdje su policajci na njega gasili cigarete. Ni Munib nije bio pošteđen batina. Jednog dana njega i još četvoricu su odvojili u jednu prostoriju koja je bila tamna. Muniba je tukao policajac rukama i nogama dok nije pao i izgubio svijest.¹⁹ Mada možemo zaključiti da niko od muslimanskih logoraša da je bio pošteđen fizičkom i psihičkom zlostavljenju. U prilog tome i govore posmrtni ostaci 73 žrtava iz logora koji su pronađeni u masovnoj grobnici blizu logora KP Foča. Lobanje žrtave su bila razbijena. Postoje brojni dokazi da su njihova tijela bacali s mosta na Drinu.

¹⁷ Odgovor direktora za istč;na pitanja SAD, 7. mart 1994. godine

¹⁸ Kobna sloboda, str 70

¹⁹ HRA, protiv zaborava – iskazi svjedoka u suđenjima povodom ratnih zločina, str. 48

„Od 25. maja naveče do 30. avgusta 1992. godine, ostajem u koncentracionom logoru KPD Foča. Devedeset noći sam bio u tom logoru, a tri dana sam bio, kako sam prethodno naveo, u Crnoj Gori. U jednoj prostoriji bio nas je smješteno oko 70 osoba. Iz prostorije nijesam izlazio sem u vrijeme objeda. Nakon mjesec dana sam počeo raditi u radnom vodu. U radnom vodu nas je bilo oko 70 i sve što je bilo potrebno da se radi mi smo radili. Za doručak su nam davali malu krišku hleba, koja se može u jednom zalogaju pojesti, i šolju čaja, a za doručak kuvane makarone na vodu, bez ičega. Ako je ostalo nešto od ručka jelo se za večeu i tako svaki dan za vrijeme boravka tamo. Zbog toga sam nakon mjesec dana izgubio 15 kilograma.

Povrmeno su me tukli. Tako su jednog dana, negdje 12-20 dana nakon dolaska u logor, izdvojili nas petoricu i odveli u prostoriju koja je bila tamna, a policajac koji je bio u uniformi i imao maskirnu kapu, tukao me nogama i rukama sve dok nijesam pao i dok nijesam izgubio svijest. Probudio sam se u nekoj drugoj samici koj je bila otprilike dva sa metar kvadratni, bio sam sam. Kada sam se probudio bila je noć. Tu sam bio sve do ujutru kada je došao jedan policajac i poveo me u prostoriju odakle su me i doveli.

(..)

Poslije logora KPD Foča, a kao posljedica svega naprijed navedenog, imam teži oblik glavobolje, nesanicu i nervozu...²⁰

Karadžićevi egzekutori su, kažu stručnjaci, strijeljali nedužne ljude na rubu jame. Tijela su im potom gurnuli u jamu. Nisu ih čak ni zatrpali. Blizu KP Foča su pronađena tijela 63 Bošnjaka, među njima su bili i posmrtni ostaci sina jedinca dvadesetsedmogodišnjeg Suada Karačića iz Sarajeva kojeg je predala crnogorska policija 24. maja nakon što ga je legetimisala. On je odveden samo zbog toga što je musliman. Radio kao pica majstor u restoranu San Marino u Budvu.

Prema iskazima svjedoka najgore je bilo 1992. godine u avgust mjesecu kada gdje su zatvorenici masovno odvedeni. Koga kod da su tada odvedeli nikada nisu vraćeni. U periodu od avgusta do oktobra 1992.godine masovno su nestajali logoraši.

Individualna ili kolektivna odgovornost?

Put ka suočavanju sa prošlošću vodi neizbježno preko pronalsku nalogodavaca i počinilaca zločina i njihovom kažnjavanju. Svaka kolektivizacija odgovornosti vodi ka negiranju brutalnosti zločina i neprivođenju zločinaca pravdi. Takvo postupanje ostavlja prostor za mogućnost ponavljanja ovakvih zločina u budućnosti.

Kada govorimo o slučaju Deportacija, Crna Gora od početka negira svoju odgovornost u ovom zločinu, a to najbolje pokazuje i sudski epilog u kojem nemamo nijedno kažnjeno lice, ni počinioce

²⁰ PROTIV ZABORAVA – iskazi svjedoka u suđenjima povodom ratnij zločina, Akcija za ljudka prava (HRA), Podgorica, 2021, str. 48,49

zločina, kao ni nalogodavce. Najveća kontradiktornost u ovom slučaju leži u činjenici da je država ponudila vansudsko poravnanje, te platila reparacije u iznosu od 4,13 miliona eura, čime je faktičku priznala učešće u zločinu. Profesor podgoričkog Fakulteta političkih nauka **Milan Popović** rekao je na *Monitorovoj* tribini da su to procesi beskonačnih opstrukcija i dodatnih ruganja žrtvama, pravu i pravdi. "Nepromijenjeni monopolisti vlasti sami politizuju slučaj, jer znaju da bi odgovornost neposrednih izvršilaca dovela do njihove, ako ne krivično-pravne, onda političke odgovornosti" Popović podsjeća da je sve o ovom događaju poznato - žrtve, izvršioци i politički najodgovorniji funkcioneri.²¹

Tadašnji predsjednik Crne Gore Momir Bulatović je na svjedočenju 2010. godine u vezi ovog slučaja je kazao: "Ako je napravljena greška, onda je ona državna, a ne pojedinačna. To potvrđuje dokumentacija koju sam predao sudu. Optuženi za deprtaciju nisu ništa radili samostalno i sve aktivnosti su u kosultaciji sa državnim tužilaštvom. Prema njegovim riječima, izručenje je bilo sastavni dio redovnih aktivnosti na očuvanju građanskog mira i sprječavanja prenošenja terorizma iz BiH na crnogorsku teritoriju".²²

Tadašnja crnogorska vlada je odlično znala da je teritoriju BiH zahvatio ratni požar, i da vraćanjem izbjeglica dovodi se u opasnost njihovi životi. Načelnici policija i Centara za Bezbjednost snose odgovornost jer su oni izvršili zločin, al se postavlja i pitanje komandne odgovornosti. Ko je naložio policijskim službenicima da se sistemski dva mjeseca muslimanske izbjeglice isporučuju Radovanu Karadžiću? Porodice uhapšenih su slali pisma i premijeru Đukanoviću, ministru unutrašnjih poslova pokojnome Pavlu Bulatoviću, te potpredsjedniku skupštine Dizdareviću. Potpredsjednik skupštine Asim Dizdarević je Azri Lojo, čiji je muž bio uhapšen je priznao tokom razgovora : "Vjerujte mi, ne mogu vam pomoći. I sam imam bliskog rođaka iz Višegrada, ljekara, i ne mogu ništa da saznam o njegovoj sudbini."²³ Azra Lojo ne samo da je razgovarala tada sa potpredsjednikom skupštine, nego se obratila i ministru Pavloviću i njegovom zamjeniku Nikoli Pejaković, čak se obratila i sekretaru Crvenog krsta Slobodanu Kaleziću. Dakle, 22. maja su svi zvaničnici Crne Gore bili upoznati sa slučajem. Državni vrh je tokom čitavog slučajeva prebacio odgovornost na načelnike i plasirali su gnusnu laž da je akcija trajala dan, dva i da oni nisu bili informisani o tome. Tadašnji predsjednik Momir Bulatović je tokom jednog intervjuja čitavu odgovornost prebacio na načelnika Centra za bezbjednost HN Milorada Ivanovića, da načelnici u nekim gradovima nisu kontaktirali Ministarstvo unutrašnjih poslova, jer su se pravdali da nije bilo potrebno da slučaj ide na nivo republičkog ili federalnog ministarstva.²⁴

Na tvrdnju da crnogorska policija nije znala da će se muslimanskim izbjeglicama nešto desiti najbolje nam govori slučaj bivšeg majora JNA Zijada Velić iz Čajniča. Crnogorska policija je 18.

²¹ Veseljko Koprivica, Monitor

²² Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu KS. br. 03-09, 29. mart 2011, str. 94

²³ Kobna sloboda, Ibidem, str. 36

²⁴ Ibidem, str.141.

maja 1992. godine bivšeg majora JNA Zijada Velića uhapsila na graničnom prelazu Bosne i Hercegovine i istog dana ga predala policiji iz Čajniča. Policija iz Čajniča ga je brutalno pretukla, i major je odveden u bolnicu u Pljevlja. Njegova supruga Ismira je upotrebila sve veze i uspjela da ga posjeti u bolnici. Major je bio u veoma lošem stanju, nije ni mogao da priča. Sledeći dan njegovoj supruzi su kazali da je opet predat policajcima iz Čajniča. Posmrtni ostaci majora Velića pronađeni su, krajem 2002. godine, u masovnoj grobnici „Mostina“ kod Čajniča. Isto tako prema svjedočenju Sadika Demirovića iz Trebinja, u autobusu koji je krenuo za Foču prišao je crnogorskom policajcu da objasni da on nije kriv i da ga u Nikšiću puste, policajac mu je odgovorio riječima : Ne boj se, nismo mi Titovi borci, mi ne ubijamo, mi smo Šešeljeva vojska, mi koljemo“, i nastavio da se smije.²⁵

Da su crnogorski policajci znali da će da će uhapšenim izbjeglicama na neki način da se “sudi“ možemo vidjeti iz izjave načelnika MUP-a Milorada Ivanovića, koji je tokom razgovora sa supragama braće Asim i Azem Begić njima kazao direktno : Vaši ljudi se nalaze na ovom spisku i biće sprovedeni u svoje matične opštine gdje će im biti suđeno²⁶.

Još jedna od nelogičnosti u ovom slučaju, koja nam govori da policija nije po proceduri je činjenica da su crnogorskoj policiji u pomoć došli i razni pojedinci iz sadašnje Republike Srpske kako svjedoče svjedoci. Oni su u nekim situacijama birali ko će biti vraćen u svoje matične opštine. Npr. u policiji u Herceg Novom su pomogli u odabiru žrtava JNA Miladin Milosavljević i Miodrag Jokić, potpredsjednik Srpske demokratske stranke Srebrenice. U Ulcinju i Baru bio je Mišo Stevanović zvan Šumar, ugostitelj iz Foče. Mišo Stevanović čak je ispitivao uhapšene, npr. Nedžiba Lojo. Postavlja se pitanje u kom svojstvu je jedan ugostitelj iz Foče ispitivao uhapšene.

Zadovoljenje pravde?

Za ratni zločin i predmet „Deportacija“, Vrhovno državno tužilaštvo je pokrenulo istragu tek 18. oktobra 2005. godine, što je 13 godina nakon izvršenja zločina. Podniet je zahtjev za sprovođenje istrage protiv petorice bivših službenika MUP-a, niže rangiranih zbog izvršenja ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Zahtjev je izrađen samo dva dana pred početak održavanja ročišta po tužbama oštećenih porodica žrtava deportacije. Nedostajalo je sudske prakse u ovom slučaju. Uobičajen je zahtjev određivanja pritvora za osumnjičene zbog mogućeg uticaja na svjedoke,

²⁵ Ibidem, str. 69.

²⁶ Ibidem, str. 86.

dokaze i eventualno bjekstvo, ali nasuprot prakse tužilac je predložio određivanje pritvora tek uz optužnicu, pošto je istraga završena.²⁷

Već postojeći spisak osumnjičenih se uvećava za još tri lica, a nakon okončanja istrage 26. juna 2008., ona se dalje nastavlja podrazumijevajući sada ovih osam lica. U istrazi su svjedočili Momir Bulatović, bivši predsjednik Predsjedništva Republike Crne Gore, Milo Đukanović predsjednik crnogorske Vlade i Svetozar Marović, koji je za vrijeme deportacije bio član Predsjedništva Crne Gore.²⁸

Tokom trajanja istrage, tadašnji zamjenik ministra unutrašnjih poslova, Nikola Pejaković izjavio je isto što i prethodno navedeni, da nijesu bili upoznati sa ovom državnom akcijom.

Vrhovno državno tužilaštvo je 19. januara 2009. godine podiglo optužnicu za određivanje pritvora protiv devet lica:

- Boško Bojović, bivši šef SDB-a
- Radoje Radunović, nekadašnji načelnik Centra državne bezbjednosti za Boku
- Sreten Glendža iz Ulcinja
- Milorad Šljivančanin, tadašnji komandir stanice milicije u Herceg Novom
- Duško Bakrač, bivši operativac Državne bezbjednosti u Herceg Novom
- Milorad Ivanović, tada načelnik CB Herceg Novi
- Milisav Marković, pomoćnik ministra policije za javnu bezbjednost
- Branko Bujić, bivši načelnik CB u Baru
- Božidar Stojović, nekadašnji službenik Državne bezbjednosti iz Ulcinja

Navedena lica bila su optužena za izvršenje ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, lišavanjem slobode 79 državljana Bosne i Hercegovin, muslimanske i srpske nacionalnosti a koja su imala status izbjeglice u skladu sa Konvencijom o statusu izbjeglica i Protokolom o statusu izbjeglica. Izvršavajući naredbu ministra unutrašnjih poslova, Pavla Bulatovića da se postupi po zahtjevima MUP-a Republike Srpske, oni su predali ova lica radnicima SUP Sokolac, SUP i KPD Foča i SUP Srebrenica.

²⁷ Optužnica sa predlogom za određivanje pritvora, KTS. Br 17/08, od 19. januara 2009. godine, Vrhovno državno tužilaštvo, Odjeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i ratnih zločina, zamjenik Specijalnog državnog tužioca Lidije Vukčević

²⁸ Akcija za ljudska prava (HRA), Izvještaj suđenja za ratne zločine, Podgorica 2013. str.23

Na osnovu podignute optužnice i iz svih prikupljenih dokaza u ovom predmetu, proizilazi da su okrivljeni u vrijeme izvršenja krivičnog djela bili zaposleni u MUP-u Crne Gore.

Viši sud u Podgorici je 29. marta 2011. godine donio presudu kojom se svih devet lica oslobađa optužbi da su izvršili kivično djelo-ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

Na osnovu ove presude, kako navode, "nije dokazano da su optuženi kao pripadnici MUP-a pripadali dijeli oružanih snaga SRJ niti pak bili u službi bilo koje od strana u sukobu i time bili aktivni učesnici u oružanom sukobu, u kom slučaju bi za njih bila obavezujuća pravila Međunarodnog prava, te samim tim njihova djelatnost ne može se posmatrati i ocjenjivati u smislu izvršenja radnji predviđenih čl. 142 KZ SRJ koju vrše kršenjem pravila Međunarodnog prava."²⁹

„Na suđenju je svjedočio veliki broj svjedoka, među kojima preživjeli i oštećeni, rodbina stradalih i pripadnici MUP-a Crne Gore. Poslije svjedočenja Momira Bulatovića, Pejaković je sam zahtijevao da dođe pred sud, ali sudija više nije smatrala da je potrebno da ga sasluša. Takđe je odbila predloge odbrane da svjedoče Milo Đukanović, Vladimir Šušović, Zoran Žižić, kao i Svetozar Marović i Milica Pejanović-Đurišić, koji su u vrijeme deportacije bili članovi Predsjedništva Crne Gore. Okrivljeni su na sudu tvrdili da nisu krivi, samo su izvršavali naređenje, postupajući po naredbi iz telegrama br. 14-101 od 23. maja 1992. godine kojim je traženo da se postupi u skladu sa zahtjevom MUP-a Republike Srpske da se sva lica sa područja BiH, starosti 18-65 godina, privedu radi preuzimanja i vraćanja u BiH. Odbrana okrivljenih je smatrala da za ovo krivično djelo treba da odgovaraju nalogodavci a ne izvršioi.“³⁰

Rješenje, Apelacioni sud CG, KSŽ. 25/2011

Apelacioni sud Crne Gore je 17.02.2012. godine donio rješenje kojim se uvažavaju žalbe Vrhovnog državnog tužilaštva, ukida se presuda Višeg suda u Podgorici od 29.03.2011. godine i predmet se vraća prvostepenom sudu na ponovno suđenje.³¹

Postojale su nejasno utvrđene ključne činjenice koje su dovele do bitnih odredaba krivičnog postupka i to iz člana 386, st.1, tač.8, ZKP-a, istovremeno bivajući razlog zašto je presuda pobijana. Ono što je bio zaključak prvostepenog suda uzet iz Rješenja Apelacionog suda, Ksž. br. 25/2011., je da se radilo o oružanom sukobu između pripadnika naroda koji su živjeli na njenoj teritoriji Srba, Hrvata i Muslimana, zbog čega taj sukob nema karakter međunarodnog oružanog sukoba.

²⁹ Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu KS. br. 03/09, 29.03.2011, str.94

³⁰ Akcija za ljudska prava (HRA), Suđenje za ratne zločine u Crnoj Gori (2009-2015), Podgorica, 2016, str.29

³¹ Rješenje Apelacionog suda u predmetu KSŽ. br.25/2011

Nakon što je presuda vraćena na ponovno suđenje, Specijalizovano odjeljenje za krivična djela organizovanog kriminala i korupcije, terorizma i ratnih zločina, donio je 22.11.2012. godine presudu kojom se ova lica ponovo oslobađaju optužbi.³²

Iz presude Višeg suda, može se jasno vidjeti da su optuženi izvršili „nezakonito preseljenje ili deportaciju civila, kao i uzimanje talaca za razmjenu ratnih zarobljenika, protivpravno lišavanje prava na suđenje i zatvaranje.“

Presuda je potvrđena od strane Apelacionog suda, 17. maja 2013.godine.³³ NVO Akcija za ljudska prava je 20. novembra iste godine podnijela inicijativu VD Vrhovnog državnog tužioca, Veselinu Vukčeviću, da podnese zahtjev za zaštitu zakonitosti u odnosu na pravosnažnu presudu iz novembra 2012. godine.³⁴

Vrhovno državno tužilaštvo 25. marta 2015. godine podnosi zahtjev za zaštitu zakonitosti zbog kršenja Zakonika o krivičnom postupku (iz 2009. godine) i KZ Crne Gore, protiv presude Višeg suda u Podgorici. Zahtjev za zaštitu zakonitosti temeljio se na argumentima da pravni zaključak suda predstavlja rezultat pogrešne primjene materijalno pravnih odredaba krivičnog zakona, odnosno pogrešnog shvatanja i tumačenja pravila normi međunarodnog prava pa time i Krivičnog zakona SRJ koji je u ovom slučaju primijenjen. Sud je pogrešno primijenio krivični zakon kada je okrivljene oslobodio optužbi da su izvršili predmetno krivično djelo, pa samim tim pravosnažnom presudom povrijeđen Krivični zakonik iz člana 387, tačka 3. ZKP-a.

Pored ovoga u zahtjevu se navodi: „Tokom postupka pred sudom, nesumnjivo je utvrđeno da su oštećeni, zbog ratnih dešavanja u BiH kao državljani BiH, došli na teritoriju Crne Gore kako bi izbjegli oružane sukobe, imali su status izbjeglica u skladu sa Konvencijom o statusu izbjeglica. Bili su zaštićeni posebnim međunarodnim humanitarnim pravom.“³⁵

Vrhovni sud Crne Gore je 23. juna 2015. godine odbio zahtjev za zaštitu zakonitosti kao neosnovan.³⁶

Zaključak Vrhovnog suda je bio takav da vraćanje izbjeglica u BiH zapravo nije bilo zabranjeno međunarodnim, kao ni domaćim pravnim izvorima, odnosno nije bilo zabranjeno Krivičnim zakonom SRJ, zajedničkim članom 3 iz Ženevskih konvencija (1949) i članom 17 Dopunskog protokola II (1977) uz Ženevske konvencije.

Mauricio Salustro, kao ekspert i predstavnik evropske komisije je kritikovao ovakvo postupanje sudova Crne Gore navodeći kao slučaj „bez presedana“ i da zaključci nijesu u skladu sa odredbama krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva navodeći da su crnogorske

³² Presuda, Viši sud Podgorica u predmetu KS, br.06/12

³³ Presuda, Apelacioni sud Crne Gore u predmetu KSŽ, br.18/2013

³⁴ Suđenje za ratne zločine, str. 30

³⁵ Zahtjev za zaštitu zakonitosti VDT Podgorica, 25.03.2015

³⁶ Presuda Vrhovni sud Crne Gore u predmetu KZZ, br.04/15

vlasti djelovale kao produžena ruka bosanskih Srba. Ocijenio je da je okrivljene i crnogorske vlasti trebalo optužiti kao saučesnike ili bar pomagače u uzimanju bosanskih civila.

Kršenje humanitarnog prava?

Odnos prema izbjeglicama, koji podrazumijeva garantovanje osnovnih ljudskih prava, od krucijalnog je značaja za demokratska društva. Hana Arendt u svojim djelima, od kojih je jedno posvećeno pitanjima izbjeglica (“Pravo da se imaju prava”) govori o ugrožavanju osnovnih ljudskih prava izbjeglicama i o tome kako mnoge države padnu upravo na tom ispitu demokratije.

Crna Gora, koja baštini vrijednosti tkzv “čojstva i junaštva”, pala je na tom ispitu, i ogriješila se o onim slabijima koji su sigurnost i utočište tražili u našoj državi.

Crnogorska policija je prilikom deportacije kršila pravila međunarodnog prava za vrijeme oružanog sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, “vršili nezakonito preseljavanje državljana BiH, muslimanske i srpske nacionalnosti, koji su imali status izbjeglica. Čitav slučaj deportacije nema pravno uporište, izbjeglice su imale status izbjeglica. Prema Ženevskoj konvenciji član 33. izbjeglice ne mogu biti protjerane ili vraćene ni na koji način gdje bi njihovi životi ili sloboda bila ugrožena zbog njihove rase, vjerske pripadnosti. Dakle ovaj član temeljno i veoma decidno osigurava da lica koja su našla utočišta u drugoj državi ne mogu biti nikako protjerana. Ženevska konvencija navodi da izbjeglice uživaju pravo na zaštitu života, moralnog i fizičkog integriteta. Oni neće biti zatvarani i sa njima će se postupiti humano bez diskriminacije u svim situacijama.

Nalog za hapšenje nije postojao, tadašnji državni tužilac Crne Gore Vladimir Šušović, je izjavio : “Nije tačno da se bilo ko iz policije konsultovao sa Tužilaštvom u vezi sa tom akcijom. Možda je neko od policajaca razgovarao privatno sa nekim od tužilaca, ali odgovorno tvrdim da zvanično to nije niko učinio”³⁷.

Zamjenik ministra policije Nikola Pejaković u crnogorskom parlamentu izjavio je da lica koja su uhapšena i deportovana nazad u svoju matičnu zemlju zapravo se sumnja da su počinila krivična djela. Međutim, sam postupak crnogorske policije se ne može opravdati ekstradicijom jer muslimanske izbjeglice nisu bile podvrnute krivičnim dijelom, i država u koju su došle da pronađu utočište mora im pružiti pravosudnu zaštitu. Dakle, oni ne mogu biti odgovorni za djela za koja nisu počinila.

30 godina nakon slučaja deportacija

Sa deportacijom se prestalo 5. juna 1992. godine. Tačno je prošlo 30 godina od ovog zločina, a za neke dio javnosti on i dalje ostaje tabu tema. Neki i dalje osporavaju činjenicu da se radi o

³⁷ 134

ratnom zločinu, niko ne odgovara za nezakonito hapšenje izbjeglica i faktički njihovo “vođenje u smrt”.

Nevladin sektor i pojedinci već godina pokušavaju da podignu spomenik izbjeglicama – žrtvama u slučaju Deportacija, a trenutna situacija ne pruža nadu da će se to i desiti uskoro. Prvi memorijalni skup ispred Centra bezbjednosti Herceg Novi održan je 2010. godine, 18 godina nakon zločina i od tada obilježava se svake godine u znak sjećanja na žrtve ovog zločina. Iako je od velike važnosti postojanje spomenika žrtvama, najbolji spomenik bi bilo sudsko utvrđivanje krivične odgovornosti nalogodavaca i počinitelja zločina. Međutim, političke volje za takvo nešto još uvijek nema. Crna Gora time faktički negira zločin i prepušta žrtve zaboravu.

Nemogućnost i nedostatak političke volje da se 30 godina suočimo sa prošlošću ostavlja na teret i budućim generacijama breme ovog zločina.

BIBLIOGRAFIJA:

1. Akcija za ljudska prava, “Protiv zaborava – iskazi svjedoka u suđenju povodom ratnih zločina, Podgorica, 2021
2. Radončić Šeki, Kobna sloboda – deportacija bosanski izbjeglica, Fond za humanitarno pravo
3. Knjiga sjećanja – ratni zločini tokom devedesetih u Crnoj Gori, Inicijativa mladih za ljudska prava, Podgorica, 2021
4. Centar za građansko obrazovanje, “Proces suočavanja s prošlošću u Crnoj Gori – slučaj Deportacija”, Podgorica, 2020
5. Koprivica Veseljko, “Muk i licemerje”, Monitor, br.1180, maj, 2013
6. Zločin u Foči – Kazneni popravni dom – Foča – predmet: Mitar Rašević I Savo Todorović, Haški predmet prepušten sudu BIH, br. X-KRO-06/275, optužnica broj KT-RZ-162/06
7. Odgovor direktora za istočna pitanja SAD, 07.03.1994
8. Presuda Višeg suda u Podgorici u predmetu KS, br.03/09, 29.03.2011
9. Optužnica sa predlogom za utvrđivanje pritvora, KTS, br. 17/8, 19.01.2009, Vrhovno državno tužilaštvo, odjeljenje za suzbijanje organizovanog kriminala, terorizma i ratnih zločina, Zamjenik Specijalnog državnog tužioca Vukčević Lidija
10. Akcija za ljudska prava, “Izveštaj suđenja za ratne zločine”, Podgorica, 2013
11. Akcija za ljudska prava, “Suđenje za ratne zločine u Crnoj Gori (2009-2015)”, Podgorica, 2016
12. Rješenje Apelacionog suda u predmetu KSŽ, br.25/2011
13. Presuda Viši sud u Podgorici, predmet KS, br.06/12
14. Presuda Apelacioni sud Crne Gore u predmetu KSŽ, br.18/2013
15. Zahtjev za zaštitu zakonitosti, Vrhovno državno tužilaštvo Podgorica, 25.03.2015

16. Presuda Vrhovni sud Crne Gore u predmetu KZZ, br.04/15